

УДК 343.98:004.056.53

ПОНЯТТЯ КОМП'ЮТЕРНИХ СЛІДІВ ЗЛОЧИНУ

**Х.І.ДУДА, асистент кафедри теорії та історії держави і права¹
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття комп'ютерно-технічних слідів злочину, їх криміналістичне значення та властивості. Одним із найважливіших елементів механізму злочинної діяльності є слідові картина злочину. Вона відображає особливості способу, а також ознаки інших елементів структури злочинної діяльності. Саме правильна криміналістична оцінка слідової картини дозволяє створити основу для найбільш швидкого розпізнання в первісних слідчих даних у справі того чи іншого характерного способу вчинення розслідуваного злочину навіть за окремими ознаками.

Комп'ютер, злочин, комп'ютерна інформація, криміналістика, слід злочину.

Виділення типових елементів слідової картини, конкретних видів кримінальної діяльності має велике методичне значення, тому що надає слідчому й органу дізнання набір відправних точок для пошуку тих або інших слідів, а також при виявленні слідів певного виду забезпечує можливість висунування типової версії щодо розслідування події.

Дослідженнями даної проблематики займалися такі відомі науковці Р.С.Бєлкін, А.В.Касаткін, В.А.Мещеряков, І.Н.Якимов та ін., але проблематика комп'ютерних слідів злочину так і залишається не дослідженою в повному обсязі.

Мета статті полягає у встановленні теоретичного підходу до визначення поняття комп'ютерно-технічних слідів злочину, а також у аналізі його властивостей та криміналістичного значення.

Слідова картина злочину є важливим елементом механізму злочинної діяльності. Вона відображає особливості способу вчинення певних злочинів, результатом яких є дані сліди та їх приховування, особливості об'єктів, що утворили ці сліди, ознаки інших елементів структури злочинної діяльності. Це дозволяє висувати типові версії щодо події комп'ютерного злочину [1, с. 308]

Саме на базі пізнання механізму слідоутворення розвивається практика пошуку і дослідження слідів, оскільки «... знання механізму утворення слідів, їх класифікації дозволяє судити про спосіб вчинення окремих дій, результатом яких ці сліди є, і про особливості об'єктів, що утворюють ці сліди». [12, с.7].

---

¹Науковий керівник – кандидат юридичних наук, Я.О. Береський

Р.С.Белкін структуру криміналістичного вчення про сліди і механізми слідоутворення представляє наступним чином:

а) понятійна частина: характеристика (гносеологічна, криміналістична) таких основних понять, як слід, механізм (процес) слідоутворення, елементи процесу слідоутворення та ін.;

б) класифікаційна частина;

в) функціональна частина: слідоутворюючі дії і їх результати, інформативність останніх; моделювання слідоутворюючих дій, експериментування з ними [1, с.56].

Розглянувши різні точки зору криміналістів-класиків [6, с.3], можна прийти висновку, що слідами злочину є будь-які зміни довкілля, причинно пов'язані з подією злочину. Виходячи із наведеного базового визначення, слід розглянути поняття і властивості комп'ютерно-технічних слідів злочину.

Слідова картина комп'ютерних злочинів дуже специфічна і вимагає розробки принципово інших методів і засобів в порівнянні з традиційними. Сліди вчинення даних злочинів рідко залишаються у вигляді видимих змін навколишнього середовища. Вони в основному не розглядаються сучасною трасологією, оскільки в більшості випадків носять інформаційний характер, тобто є тими або іншими змінами в комп'ютерній інформації, що виражається у формі її блокування, копіювання, модифікації, знищення.

Скоєння особою протиправних дій, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій спричиняє виникнення певної кількості слідів у тому числі і специфічних, притаманних лише зазначеній категорії злочинів. Використання цих інформаційних даних при розслідуванні злочинів є необхідною умовою забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи.

Деякі вчені-криміналісти у своїх працях звертають увагу на думку А.В.Касаткіна про те, що при сучасному розвитку інформаційних технологій, комп'ютерної техніки, «комп'ютерні сліди» злочинної діяльності мають широке розповсюдження, тому це повинно враховуватися слідчими та оперативними працівниками при збиранні доказів одночасно з пошуком традиційних слідів» [4, с. 31].

В криміналістичній літературі висвітлюються позиції щодо різних слідів («матеріальні слід», «ідеальні сліди», «сліди-відображення», «сліди злочину», «сліди в широкому розумінні», «сліди у вузькому розумінні» тощо) та їх класифікації. Вони також є характерними для комп'ютерних злочинів, проте мають свою специфіку. [10, с. 138–140.]

Заслуговує на увагу позиція тих вчених, які стверджують, що при вчиненні комп'ютерних злочинів утворюються матеріальні, традиційні сліди.

Матеріальні та ідеальні у свою чергу відображають дві сторони: інформаційну і доказову. Стосовно інформаційного боку слідів доцільною є точка зору В.Я. Колдіна, який зазначив: «сліди злочину в широкому

розумінні, тобто різноманітні зміни обстановки в результаті злочину, і утворюють ту інформацію, яка може бути використана для встановлення об'єктів, пов'язаних з розслідуванням подій» [8, с.131].

Сліди у вузькому значенні – це матеріальні утворення, що відображують зовнішню будову взаємодіючих об'єктів (відбиття поверхневої будови одного предмета на іншому), тобто сліди-копії. Вони можуть бути об'ємними або площинними [11, с. 141 – 148].

Переносячи акцент дослідження на комп'ютерні злочини, слід зазначити, що матеріальні сліди цих злочинів мають опосередкований характер, адже їх присутність не завжди має яскраво виражений характер, а тому часто-густо відсутні дані про місце, звідки було вчинено злочин, але відоме місце настання протиправних наслідків. Проте це не означає, що матеріальних слідів немає взагалі. Насамперед вони залишаються на ЕОМ (комп'ютерних) магнітних носіях інформації і відображають зміни даних інформації, що зберігається (порівняно з вихідним станом). Йдеться про сліди модифікації баз даних, програм, текстових файлів на твердих дисках, дискетах, магнітних стрічках, лазерних і магнітооптичних дисках [13, с. 65].

Таким чином, про їх наявність можемо говорити лише як про нонвербальну інформацію події, яка утворилася в процесі його вчинення, так звану слідову картину злочину. Апаратні і програмні засоби комп'ютерної техніки є носіями інформації. Сліди злочинів, які несе сама комп'ютерна інформація, можуть мати різну природу й різний характер, що й визначає способи їх виявлення. Комп'ютер, його периферійне обладнання, фізичні носії комп'ютерної інформації можуть бути об'єктом злочину при незаконному заволодінні засобами комп'ютерної техніки. У таких випадках мають місце традиційні способи вчинення звичайних видів злочинів, які спрямовані на вилучення чужого майна, сліди яких не носять специфічного характеру (наприклад, сліди пальців рук, злому тощо). Сліди комп'ютерних злочинів (у вузькому розумінні) носять специфічний характер, що визначається особливістю самого поняття «інформація» [3, с.153].

Досліджуючи сліди комп'ютерних злочинів, вчені використовують різні поняття, а саме: «віртуальні сліди», «сліди засобів комп'ютерної техніки», «інформаційні сліди» тощо. При цьому існують різні підходи до тлумачення нетрадиційних слідів даних злочинів.

До цього часу триває дискусія щодо доцільності використання поняття «віртуальні сліди» та виділення їх в окрему групу. На думку В. О. Мещерякова, під поняттям «віртуальний слід» необхідно розуміти «будь-яку криміналістично значущу зміну стану автоматизованої інформаційної системи, що пов'язана з подією злочину і зафіксована у вигляді комп'ютерної інформації на матеріальному носії, в тому числі на електромагнітному полі» [7, с. 57].

Переконання вченого ґрунтується на наступних виділених ним та тлумачених іншими вченими специфічних властивостях злочинів, що

визначають перспективи виявлення, вилучення і використання слідів як доказів: недоступні для безпосереднього сприйняття людиною, хоч об'єктивно існують на матеріальному носії, для вилучення слідів обов'язково потрібні програмно-технічні засоби; суб'єктивність, оскільки базуються на умовних стандартах; недостатня надійність (не мають міцного зв'язку із записуючим інформацію пристроєм; можуть бути легко знищені; їх можна невірно зчитувати) [7, с. 58].

Сліди засобів комп'ютерної техніки - це будь-які зміни середовища, які обумовлені роботою цих засобів, що виникли в результаті вчинення у цьому середовищі комп'ютерного злочину (роздруківки тексту, графічного малюнка або схеми, компакт-диск з інформацією, віртуальний образ, інформація в радіохвилі, в інфрачервоному промені, уявний образ зображення тощо [7, с. 59].

Нетрадиційні сліди комп'ютерних злочинів, на думку деяких вчених, все ж заслуговують на висвітлення їх в рамках окремого розділу криміналістики, зокрема, криміналістичної техніки. «Інформаційними» їх слід називати тому, що вони «утворюються в результаті впливу на комп'ютерну інформацію шляхом доступу до неї і являють собою будь-які зміни комп'ютерної інформації, пов'язані з подією злочину» [4, с. 32], у зв'язку із застосуванням інформаційних технологій.

Специфіка механізму утворення інформаційних слідів визначається кіберпростором, слідоутворюючим об'єктом, яким виступає програмно-технічний засіб, слідоприймаючим об'єктом – комп'ютерною інформацією. Існує порядок зчитування інформації з її носія, а саме: фізичні сигнали (фізичний рівень) - цифрова форма (логічний рівень) - текст, графіка, звук (семантичний рівень); під час запису інформації на її носій - у зворотному напрямі.

Зміни на будь-якому рівні, що відбуваються в результаті відповідного впливу (фізичний – за допомогою технічних пристроїв; програмний без участі людини; вплив людини на зміст інформації за допомогою програмних засобів) відразу ж призводять до змін на інших рівнях. На слідоприймаючому об'єкті відображається не форма слідоутворюючого об'єкта, а їх властивості, оскільки програмно-технічні засоби не мають зовнішньої форми.

Деякі науковці зазначають, що в результаті вчинення злочину засоби комп'ютерної техніки залежно від ролі, яку вони виконували при вчиненні злочину, містять в собі сліди як знаряддя, так і предмета злочину; комп'ютерна (машинна) інформація може бути об'єктом, знаряддям злочину; як предмет злочину засоби комп'ютерної техніки зазнають впливу у вигляді знищення, зміни (модифікації), копіювання, блокування комп'ютерної інформації [3, с. 145].

При вчиненні комп'ютерного злочину утворюється індивідуальна слідові картина. Зазвичай, сутність комп'ютерних слідів обумовлює труднощі при їх виявленні та дослідженні, а також при використанні в доказуванні. Таким чином, слідові картину злочину можна розглядати як

сукупність абстрагованої інформації про типові матеріальні та ідеальні сліди-ознаки та умови скоєння суб'єктом протиправних дій з використанням комп'ютерних технологій.

Оскільки поняття комп'ютерно-технічних слідів злочину є одним із ключових елементів у розкритті, розслідуванні комп'ютерних злочинів та розробленні методичних рекомендацій з даної проблеми, тому воно потребує подальшого визначення та теоретичної розробки. При вчиненні комп'ютерних злочинів утворюються традиційні і нетрадиційні (інформаційні) сліди. «Інформаційними» їх слід називати тому, що вони являють собою будь-які зміни комп'ютерної інформації у зв'язку із застосуванням інформаційних технологій і пов'язані з подією злочину.

Список літератури:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики: [учеб. пособие для вузов] / Белкин Р.С. – 3-е изд. – М.: ЮНИТА-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837с.
2. Білоусов А. С. Криміналістичний аналіз об'єктів комп'ютерних злочинів : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. С. Білоусов. – К., 2008. – 16 с.
3. Волеводз А. Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества / Волеводз А. Г. – М. : ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 496 с.
4. Гаврилин Ю. В. Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации : [учебное пособие] / Гаврилин Ю. В.; [под ред. Н. Г. Шурухнова]. – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2001. – 88 с.
5. Колмаков В.П. Следственный осмотр. / В.П. Колмаков. – М.: Юрид. лит., 1969. – 196 с.
6. Крылов И.Ф. Следы на месте преступления. / И.Ф.Крылов - М., 1966. С.3-11.
7. Менжега М. М. Методика расследования создания и использования вредоносных программ для ЭВМ / Менжега М. М. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 16
8. О результатах работы органов предварительного следствия в 2000 году: Аналитическая справка СК при МВД России //Инф. бюллет. СК МВД России. 2001. – №2. – С.11 – 32.
9. Пашнев Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пашнев Д. В. – Х., 2007. – 228 с.
10. Постіл Н. С. Класифікація слідів комп'ютерних злочинів / Н. С. Постіл, П. В. Цимбал // Международное сотрудничество в борьбе с компьютерной преступностью : проблемы и пути их решения : материалы международной научно-практической конференции (Донецк, 18–19 мая 2006 г.). – Донецк : ДЮИ ЛГУВД, 2007. – С. 138–140.
11. Приполов І.І. Правовідносини у процесі розшукової діяльності органів внутрішніх справ / І.І. Приполов //Вісник Академії праці і соціальних відносин ФП України. – 2004. – № 2 (26). – С 141 – 148.

12. Проколов И.И.Общее положение трасологии / И.И. Проколов// Криминалистическая экспертиза, 1968. – Вып.6. – С.7.

13. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве./ В.Я. Таций – Харьков: Вища школа, 1998. – 196 с.

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению понятия компьютерно-технических следов преступления, исследовано их криминалистическое значение и свойства. Одним из главных элементов механизма преступной деятельности есть следовая картина преступления. Она показывает особенности способа, а также признаки других элементов состава преступной деятельности. Правильная криминалистическая оценка следственной картины дает возможность создать основу для более быстрого распознавания в первичных следственных данных по справе того или иного характерного способа совершения преступления даже за отдельными признаками.

Компьютер, преступление, компьютерная информация, криминалистика, след преступления.

The article considers theoretical approaches is the definition of computer and technical evidence of a crime, their forensic significance and properties. One of the most important elements of the mechanism of the criminal activity are traces of the crimes. They reflect features of the way, as well as other signs of structural elements of the criminal activity. The correct forensic evaluation trace pattern to create a basis for recognition in the fastest initial investigative data in the case of the typical method of committing the crime, even for individual characteristics.

Computer, crime, the computer information, Forensics, a trace of a crime.